

Uranus och Vulcanus Lidköping

Kulturhistorisk utredning

Kulturbyggnadsbyrån,
Sven Olof Ahlberg
2016 11 29

Framsidesbild: Bebyggelsen i kvarteren sedd från Esplanaden.

Sista sidan: Detalj av takfotsutsmyckningen på den östra byggnaden i kvarteret Vulcanus.

Kulturbyggnadsbyrån är ett fristående kunskapsföretag med säte i Lidköping. Verksamheten drivs av bebyggelseantikvarie/fotograf Sven Olof Ahlberg och omfattar rådgivning, utredning samt dokumentation åt statliga myndigheter, Länsstyrelser, kommuner, museer, och företag över hela landet. Kulturbyggnadsbyrån undervisar vid bland annat Uppsala universitet Campus Gotland, Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet. Sven Olof Ahlberg är certifierad sakkunnig avseende Kulturvärden K, (cert nr 1053-CFU-2057). Företaget är certifierat enligt Trafikverkets normer för Säkerhet på väg.

Uranus och Vulcanus Lidköping

Kulturhistorisk utredning

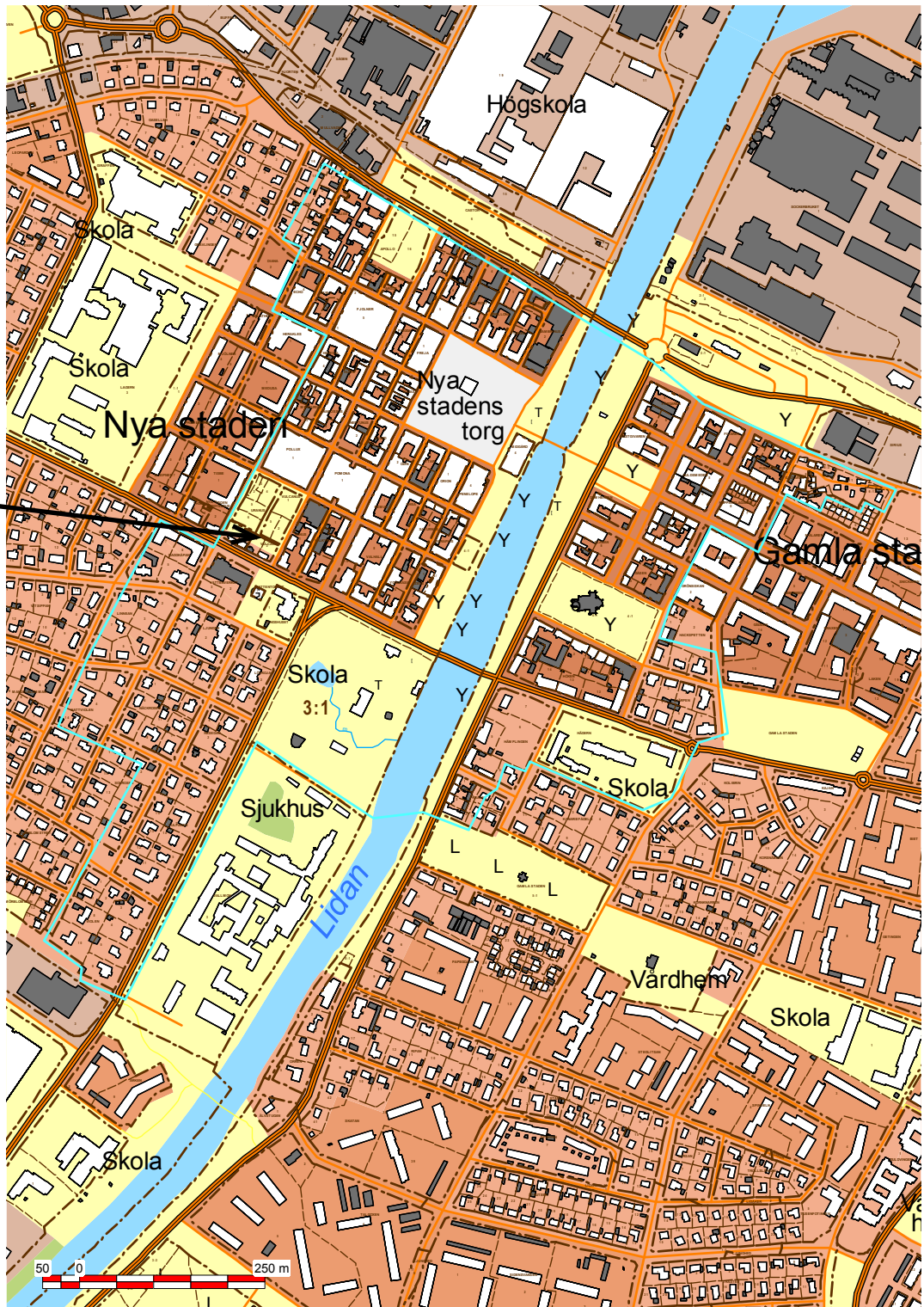
Kulturbyggnadsbyrån, Sven Olof Ahlberg
2016 11 29

Innehållsförteckning

Inledning	7
Kvarteren Uranus och Vulcanus	8
Kulturhistoriska värden	23
Varsamhet	26
Förslag till skyddsföreskrifter	27

Motstående sida: Kalkstensgrund och trappa, liggande panel, våningsskiljande listverk och ursprungliga fönster i bottenvåningen är detaljer som tillsammans ger stor karaktär åt byggnadens gårdssida. Dessvärre har brandmurens tegel målats med en färg som ger ett märkligt blankt intryck.

Kartbild föreställande riksintresseområdet för kulturmiljövården inom den ljusblå markeringen. De aktuella kvarteren ligger vid spetsen på den svarta pilen. Karta från Lidköpings kommun.

Inledning

På uppdrag av planarkitekt Anna Norbäcker, Lidköpings kommun, Samhällsbyggnad/Plan har undertecknad genomfört en bedömning av de kulturhistoriska värdena i kvarteren Uranus och Vulcanus i centrala Lidköping.

I detta arbete har inte utrymme funnits att i detalj redogöra för de befintliga byggnadernas historia. Bedömningen avser **i huvudsak endast byggnadernas exteriörer.**

I rapporten presenteras de kulturhistoriska värdena, som ett underlag för upprättande av detaljplan över området.

Bedömningarna relaterar till Plan- och bygglagen PBL, Kulturmiljölagen KML, Riksintresseområden för kulturmiljövården och Boverkets byggregler BBR 2012.

Kvarteren Uranus och Vulcanus ligger centralt i Nya staden och angränsar i söder till Esplanaden. I norr begränsas miljön av den helt slutna byggnadsvolymen i kvarteret Pollux. Karta från Lidköpings kommun.

Kvarteren Uranus och Vulcanus

Kvarteren Uranus och Vulcanus domineras idag av de stora parkeringar som täcker merparten av kvarterens ytor. Ursprunglig kvartersbebyggelse har successivt rivits och endast den äldre gatustrukturen är fortfarande läsbar, dels genom trädplanteringar, dels genom Kopparslagaregatans korta kvarvarande del rakt genom parkeringen. Mot Esplanaden har dock kvarteren kvar fyra äldre trähus, som fortfarande anknyter till 1800-talets byggnadsskick och som ännu vittnar om hur bebyggelsen såg ut i de bakomliggande kvarteren. Notera de varierande takfots- och taknockshöjderna samt hur trähusens volymer varierar på ett sätt som skapar en spänning i gatumiljön.

Affärshuset i kvarteret Pollux i den norra delen av området fungerar som en massiv siktbarriär med de vita fasaderna, helt utan fönster. Även takutformningen, med endast en kantmarkering i förhållande till vägglivet, ter sig främmande mot den omgivande äldre bebyggelsens sadeltak. Norra Torngatan (till höger i bild) skär som en skarpskuren linje genom hela De la Gardiestaden ända bort till Rörstrandsleden.

Nedan följer en redovisning av kvarteren genom ett antal bilder som visar nuvarande bebyggelse och rumsbildningar. Bilderna åtföljs av förklarande bildtexter som bildar underlag för den kulturhistoriska bedömningen av området.

Motstående sida: En översiktsbild över de aktuella kvarteren, tagen mot norr från toppen av Gamla vattentornet.

Kvarterens inre domineras helt av de parkeringsytor som inramas med trädplanteringar längs respektive gata.

De fyra trähusen längs Esplanaden ger en harmonisk och kraftigt miljöskapande effekt både för trafikanterna på gatan och för gående i området. **Byggnadernas något varierande storlek och höjd skapar en kontrast som bidrar positivt till upplevelsen av centrala Lidköping.**

Byggnaden i hörnet Esplanaden/Norra Torngatan har ett tidstypiskt utseende från sent 1800-tal med en ännu skönjbar **panelarkitektur som kröns av den utsmyckade takfoten och de mönstermurade skorstenarna.** Dessvärre är fönstren på gaveln igensatta, vilket skapar en något sluten form. Skyltfloran och de misspyrdande elskåpen gör dessutom inte arkitekturen rättvisa.

Överst: Gatufasaden har en strikt symmetrisk uppbyggnad med en central port som flankeras av korspostfönster.

Ovan t.v.: Ett lågt Gunnebstaket inramar den grönyta som förbinder de olika tomterna på gårdssidan av husen. På äldre kartor syns åtskilliga ekonomibyggnader på denna plats.

Ovan t.h.: En mindre sidoentré är placerad i en utbyggnad.

Trähusen är förbundna med ett lågt staket som binder ihop de olika tomterna på ett traditionellt sätt. Principen att sluta tomterna mot gatan var ett grepp som användes under flera hundra år fram till 1900-talets första hälft.

Baksidan av huset är symmetrisk i likhet med framsidan. Taklyftet har sannolikt tillkommit genom en senare ombyggnad.

Byggnaden som idag hyser ett antikvariat är ganska lågt placerat mot gatan. Sannolikt har markhöjning gjord att grunden i stort sett har försvunnit. Även denna byggnad har en symmetrisk form.

Tonfallen skjuter ut ordentligt både över gavlarna och långsidorna, vilket skapar en ålderdomlig känsla samtidigt som övervåningens låga fönster skuggas kraftigt. De ospröjsade fönstren är en senare addering.

Baksidan har en dörr och ett taklyft som är en senare addering. Även på denna sida är grunden mycket låg. Marknivån når nästan ända upp till panelen.

Gavelfönstret på västra sidan är av senare datum.

Tredje byggnaden i raden från väster har en tvåvåningsindelning med ett något högre fasadliv än sina tidigare presenterade grannar. Fönstren är något lägre på övervåningen men av samma typ som på bottenvåningen. Fasaden är något osymmetrisk med en lätt sidoställd dörr.

På baksidan av huset finns ett ålderdomligt inbyggt trapphus som både fungerar som entré till bottenvåningen och övervåningen, dock genom två olika dörrar. Panelbrädorna är av varierande bredder, vilket är ett ålderdomligt tecken.

Gaveln mot öst kröns av ett litet fönster in till kallvinden. Det enkla spjälstaketet ger en ålderdomlig känsla som numera är mycket sällsynt i centrala Lidköping.

Idag är tomtmarken en obruten gräsyta. Annat var det tidigare, då flera ekonomibygnader fanns på tomterna och marken var kullerstensbelagd eller försedd med grus.

Fasaden är asymmetriskt uppbyggd med sidoställd dörr och ej centriskt placerad balkong. Övervåningens fönster är utbytta och ger ett naket intryck.

Gaveln mot öster är sluten, till stor del genom det igensatta fönstret. Den våningsskiljande listen finns dock kvar och binder ihop de olika fasaderna. Takfotsdekorationerna löper runt hörnet och finns även med på gaveln, men saknas på gårdsfasaden.

Skorstenarna är effektivt mönstermurade och vittnar om byggnadens ålder samt ursprungliga uppvärmningssystem.

Baksidans fönster på nedervåningen är fortfarande av ålderdomlig karaktär, möjligen till och med ursprungliga.

Konsolerna till balkongerna mot gatan är konstfullt utsirade, liksom takfotsdekorationerna.

Kulturhistoriska värden

Redovisningen av de kulturhistoriska värdena sker utan inbördes viktning eller värdering. En sammantagen bedömning av värdena presenteras i koncentrerad form, som förslag till skyddsföreskrifter sist i rapporten.

Lidköpings stadsmässighet

Diskussioner om Lidköpings stadsmässighet har under senare år delvis handlat om hur centrum angörs utifrån de vägar som leder in till stadens mitt. På den nu aktuella platsen har flertalet intressenter använt "centrum syd" som ett begrepp, delvis för att belägga behovet med en halt ny bebyggelse i det aktuella kvarteret. Begreppet är en nutida konstruktion som inte har någon historisk förankring. Vägen in till centrum söder ifrån har varit Mellbygatan ända fram tills gatan enkelriktades. Istället är Esplanaden en gata som i alla tider har kantats av en varierad bostadsbebyggelse. Ett faktum som talar för att de fyra små trähusen även fortsättningsvis kan få vara just – bostadshus.

Kvarterstruktur

En viktig del av motiveringen till riksintresseområdet för kulturmiljövärden är Nya stadens rutnätsstruktur. När staden etablerades 1672, delvis i konkurrens med Gamla staden som fick sina privilegier redan 1446 av dåvarande kungen Kristofer av Bayern, hade greve Magnus Gabriel De la Gardie ritat en stram och strikt stadsplan. Nya staden med sina rektangulära kvarter, raka gator och påfallande stort torg, kom därför att skilja sig markant från den medeltida stadsplan, som gällde öster om Lidan. "Grev Magni stad" utgick från det sena 1600-talets högsta mode inom stadsplaneringskonsten, och det är av mycket stor vikt att kvarterstrukturen bevaras för framtiden. Inte enbart som en exponent för den De la Gardiska tidsandan, utan även som kontrast och referens till den lilla rest av medeltida stadsplan som fortfarande finns kvar vid Limtorget. I takt med att flera kvarter har slagits samman till större butikscomplex där även gator har införlivats, bör stor aktsamhet gälla vid planeringen av ny bebyggelse, så att inte mer av den ursprungliga kvarterstrukturen går förlorad.

Siktgatorna som bildas mellan de tätt stående husen är ett värdefullt inslag i stadsbilden. Genom dessa kan man få glimtar av bakomliggande ytor, vilket bidrar till en positiv upplevelse av den bebyggda miljön.

Småskalighet

Liksom de flesta andra tomter och kvarter i centrum har denna plats varit bebyggd med ett flertal huskroppar per tomt. Vanligen med diverse ekonomibyggnader av sekundär natur, men ibland även med flera bostadshus. I denna del av staden har denna struktur i mångt och mycket ersatts med byggnader vars area täcker i stort sett hela markytan. Ett grepp som effektivt har raderat den variation och småskalighet som skapar en attraktiv och variationsrik miljö. När alla byggnader fyller hela kvarter, missas även en viktig stadsbyggnadsmässig faktor, nämligen variationen i storlek mellan olika tiders och funktioners byggnader.

Kontrast i material

Alla städer mår bra av bebyggelse med variation i material och utförande. Det sena 1800-talets trähusbebyggelse, som levde kvar långt in på förra seklet, är viktig att värna som en kontrast till dagens byggnadsskick. Detta gäller inte enbart materialen, utan även utförandet med i detta fall en enklare form av panelarkitektur som är viktig för variation, upplevelse samt som miljöskapande effekt.

Ålder och representativitet

Trähusbebyggelsen i Lidköping har under lång tid varit dominerande i stadsbilden. Under förra seklet ersattes många av de traditionella byggnaderna med sten-, tegel och betongkonstruktioner. Särskild omsorg bör därför ägnas de få representativa rester av trähusbebyggelse med hög ålder som finns kvar, både som exponenter för den då förhärskande byggtekniken och som åldersmässiga kontraster till alla de byggnader som uppförts i centrum under de senaste 60 åren. I grunden handlar det om att inte förvanska vare sig de återstående husen eller stadsbilden.

Upplevelsevärde

Mötet med staden har diskuterats under senare tid (se ovan). Även upplevelsen av Lidköping som småstad har i olika forum varit uppe till diskussion. Flera av bedömarna har varit inne på vikten av variation i bebyggelsen både vad gäller storlek, ålder, karaktär, material etc. Allt för att bevara småstadens charm och attraktionskraft. Vid en tur längs Esplanaden från Lidan och västerut, möts man av en räckla olika byggnader, vilka alla har det gemensamt att de är kraftigt varierande i ålder och storlek. De fyra små trähusen är dock ensamma i sin art längs gatan. De bildar dessutom en naturlig övergång från den före detta brandstationen och gamla vattentornet mot de exploaterade delarna av kvarteret Pollux med omgivning. När ombyggnaden och rivningen av delar av bebyggelsen i kvarteret i hörnet Mellbygatan och Esplanaden har skett, återstår dessutom ytterligare allt färre bevarade byggnader från denna tidsepok i området.

Kontinuitet

Utarmningen av en stads kulturmiljövärden sker raskt om man förnyar allt för stora delar av byggnadsbeståndet vid enstaka tillfällen. Detta har skett historiskt vid flera tillfällen både i Sverige och utomlands. För att behålla kontinuiteten och den byggandsmässiga traditionen bör därför variationen i byggnadsbeståndet och kontinuiteten i att uppföra byggnader av varierande form och storleksgrad behållas.

Resurs i staden

Lidköping är i stort behov av små lägenheter som inte är allt för dyra att hyra, och som passar såväl som instegslägenheter för unga, som för studenter. De fyra byggnaderna längs Esplanaden skulle med en varsam ombyggnad och renovering kunna fungera på detta vis inom en tämligen kort tidsrymd. På detta vis skulle redan existerande byggnader kunna leva vidare med allt vad den resursbesparingen skulle innebära, samtidigt som en variationsgrad i bostadsbeståndet vidmakthålls. Miljömässigt är det dessutom en fördel att bruka det som redan finns, istället för att riva och bygga nytt, vilket stämmer väl med kommunens egna mål för hur kommuninvånarnas gemensamma resurser ska tas tillvara.

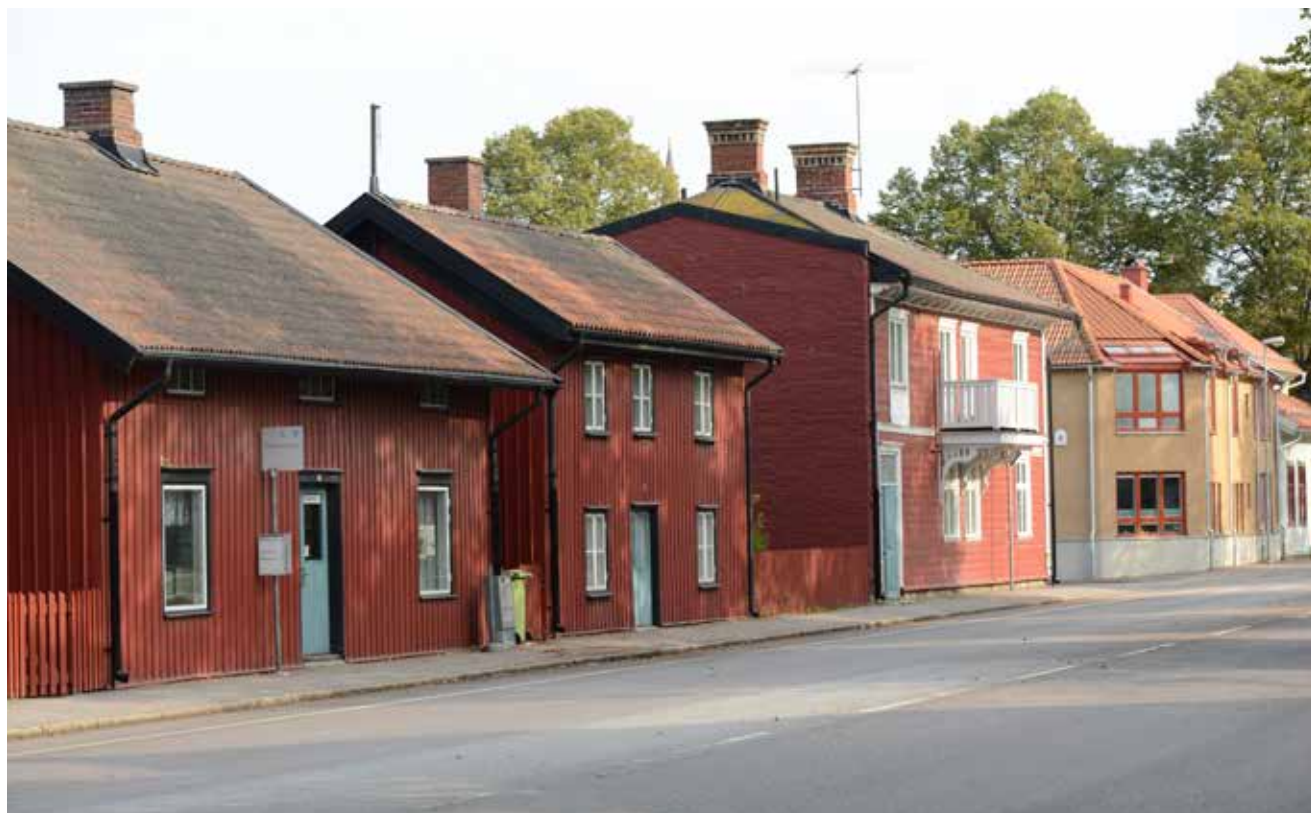

Brandväggen i tegel antyder att det antingen har funnits eller var planerat ytterligare en byggnad som anslöt mer eller mindre direkt till det befintliga huset. Möjligen skulle en kompletterande byggnad på denna plats kunna återskapa lite av kvarterskänslan mot gatan.

Varsamhet

Alla ingrepp som görs i Lidköpings stadsmiljö, oavsett vilken fastighet och fastighetsägare det handlar om, ska göras med varsamhet. Området omfattas av den varsamhetsprincip som framgår av Plan- och bygglagen (2010:900) 8 kap. 14 §, där särskilt värdefull bebyggelse ur bland annat historisk, kulturhistorisk och miljömässig synpunkt ska underhållas så att de särskilda värdena bevaras. I samma lag 8 kap 13 § framgår dessutom att en byggnad som är särskilt värdefull, inte får förvanskas.

Kvarteren Uranus och Vulcanus ligger inom riksintresseområdet för kulturmiljövården och ingår därmed som en viktig del i den så kallade De la Gardiestadens rutnätsmönstrade stadsplan.

Ett värdefullt och viktigt gatuparti längs Esplanaden. Den äldre bebyggelsen sörjer för att inte alla kvarter på en lång sträcka längs det viktiga stråket genom staden, får ett modernt och enhetligt uttryck. Balansen mellan gammalt och nytt är central för upplevelsen av Lidköping.

Förslag till skyddsföreskrifter

Följande förslag till skyddsföreskrifter baseras på ovanstående identifiering av de kulturhistoriska värdena. Förutom kvarteren Uranus och Vulcanus, ges även förslag till föreskrifter för kvarteret Pollux.

Förslag till skyddsföreskrifter, Uranus och Vulcanus

Byggnaderna får ej rivas eller till det yttre förändras.

Byte av takmaterial, fönster och dörrar ska vara bygglovspliktigt.

Tomterna får ej förtätas, bortsett från luckan mellan de två mest östligt belägna byggnaderna, som delvis kan få bebyggas.

Befintlig kvartersstruktur med gator och spår efter äldre tomtindelning bör bevaras och om möjligt förstärkas.

Grönytan norr om byggnaderna bör bevaras.

Förslag till skyddsföreskrifter, Pollux

Påbyggnad på affärshus: totalhöjd och vägglivshöjd bör begränsas och anpassa till mötande bebyggelses höjder och utformning.

Tak utförande och material ska harmoniera med omgivande bebyggelse.

